

УДК 331.556.4

Заяць Р. М.,

romik2011@email.ua, ORCID ID: 0009-0006-4434-0295,

здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Семак Б. Б.,

bbseamak@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2198-3790, Researcher ID: E-7511-2019, д.е.н., проф.,

проректор з наукової роботи, професор кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПРОБЛЕМАТИКА ТА СТРАТЕГІЧНА ВІЗІЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ ТА ПОТРЕБИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті у фокусі уваги перебувають процеси активізації міграції населення України в умовах повномасштабної війни. Показано, що війна слугує закономірним та найбільш екзистенційним чинником активізації масштабної міграції населення з усіма негативними наслідками цих процесів, як от – втрати цілих поколінь, вимивання трудових ресурсів (включно з найбільш працьовитим населенням, вузькокваліфікованими фахівцями, представниками дефіцитних професій), загострення демографічної та соціальної кризи, втрата молодого населення, виведення з країни мізків і капіталу тощо. Відтак, аргументовано на тому, що міграційна політика має стати домінантою в системі державного регулювання соціально-економічного поступу країни, збереження її людського та ресурсного потенціалу, створення передумов для повоєнного відновлення і наступної відбудови. Окрім того, слід розуміти, що формування якісної і спроможної міграційної політики це ще й вагоме завдання в системі активізації і пришвидшення процесів європейської інтеграції України, адже на момент вступу до ЄС Україна має постати як високорозвинена країна з належним рівнем соціально-демографічної стійкості і цивілізованим регулюванням міграційних та інших процесів. Саме тому, метою дослідження визначено узагальнення проблемних аспектів і формування стратегічної візії державної міграційної політики в умовах викликів війни та забезпечення курсу на європейську інтеграцію України. Перелічено склад найбільш гострих і актуальних для нинішньої України міграційних викликів та загроз, у т. ч. національній стійкості і безпеці держави. Визначено стратегічні орієнтири, механізми та тактичні засоби державної політики зниження рівня міграційних втрат населення в умовах повномасштабної війни, які в тій чи іншій мірі, однак орієнтуються на покращення якості життя населення, розвиток та пожвавлення економіки, модернізацію та покращення структурних характеристик регіональних ринків праці і збільшення пропозиції доступних робочих місць, покращення молодіжної, соціальної і житлової політики, стимулювання розвитку підприємництва, усунення критично гострих диференціацій та диспропорцій соціально-економічного розвитку територій, зокрема віддалених, сільських, депресивних тощо.

Ключові слова: євроінтеграція, міжнародні відносини, міграційна політика, міграційні процеси, міжнародна міграція, виклики та імперативи, стратегування, регулювання міграції, війна, воєнні дії.

Zayats R. M.,

romik2011@email.ua, ORCID ID: 0009-0006-4434-0295,

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Semak B. B.,

bbseamak@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2198-3790, Researcher ID: E-7511-2019,

Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector for Research, Professor of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

PROBLEMS AND STRATEGIC VISION OF THE STATE MIGRATION POLICY IN THE CONDITIONS OF THE CHALLENGES OF WAR AND THE NEED FOR EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

Abstract. *The article focuses on the processes of intensification of the migration of the population of Ukraine in the conditions of a full-scale war. It is shown that the war serves as a natural and most existential factor in the activation of large-scale migration of the population with all the negative consequences of these processes, such as the loss of entire generations, the washing out of labor potential (including the most hard-working population, highly qualified workers, representatives of scarce professions), aggravation of the demographic and social crisis, the loss of the young population, the withdrawal of brains and capital from the country, etc. Therefore, it is argued that migration policy should become dominant in the system of state regulation of the country's socio-economic progress, preservation of its human and resource potential, creation of prerequisites for post-war recovery and subsequent reconstruction. In addition, it should be understood that the formation of a high-quality and capable migration policy is also an important task in the system of activation and acceleration of the processes of European integration of Ukraine, because at the time of accession to the EU, Ukraine should appear as a highly developed country with an appropriate level of socio-demographic stability and civilized regulation migration and other processes. That is why the purpose of the research is to generalize the problematic aspects and form a strategic visa of the state migration policy in the conditions of the challenges of the war and ensure the course for the European integration of Ukraine. The composition of the most acute and relevant migration challenges and threats for today's Ukraine is listed, including national stability and security of the state. The strategic orientations, mechanisms and tactical means of the state policy of reducing the level of migration losses of the population of Ukraine in the conditions of a full-scale war have been determined, which, to one degree or another, are focused on improving the quality of life of the population, developing and revitalizing the economy, modernizing and improving the structural characteristics of regional labor markets and increasing the supply of available jobs, improving youth policy, social and housing policy, stimulating the development of entrepreneurship, eliminating critically acute differentiations and disparities in the socio-economic development of territories, in particular remote, rural, depressed, etc.*

Keywords: european integration, international relations, migration policy, migration processes, international migration, challenges and imperatives, strategizing, migration regulation, war, military actions.

JEL Classification: F02, F22, O15, R23.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-78-18>

Постановка проблеми. Перехід війни на сході країни в повномасштабне вторгнення стало великим випробуванням для України, яка мала слабку соціально-економічну систему, низьку (в порівнянні з європейськими країнами) якість життя і велику кількість внутрішніх проблем, що, власне, й обумовило активну зовнішню міграцію українців ще до війни на Донбасі. Ситуація в країні була настільки нестабільною, що багато людей виїхали за кордон та значна частка населення стали внутрішньо переміщеними особами.

Україна в даний час розвивається у складних умовах з високою міграційною активністю населення. Незважаючи на стримування агресії та певні позитивні зміни, країна все ще стикається зі значними міграційними втратами, які впливають на економіку і соціальні аспекти. Ці тенденції потрібно розглядати у контексті їх впливу на різноманітні соціально-економічні явища та процеси з огляду на національну безпеку, економічну стійкість та інші, такі як соціальні, демографічні, економічні та ресурсні, детермінанти, а також здатність країни до повноцінного відновлення на етапі повоєнної відбудови.

Відтак, міграційна політика держави потребує своєї модернізації, включно з покращенням та

оновленням методики аналізування міграційної активності населення аби адекватним чином визначати сучасний стан та тенденції, фактори і наслідки міграційної активності. По суті, така практика може стати основною напрацювання якісних і дієвих управлінських рішень, удосконалення державної політики збереження людського потенціалу задля розвитку країни, її економіки, регіонів та регіональної міграційної політики, зокрема під час відновлення після війни.

Актуальність завдання узагальнення проблемних аспектів та формування стратегічної візі державної міграційної політики в умовах викликів війни і забезпечення курсу на європейську інтеграцію України також обумовлюється потребою в розробці нової стратегії для, з одного боку, активізації процесів європейської інтеграції України, а, з іншого боку, збереження людського потенціалу країни. Це включає інструменти для зменшення міграційних втрат, регулювання міграційної активності українців, зокрема молоді, висококваліфікованих працівників та інтелектуальних кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікаціях О. Мульської та І. Бараняка [1, с.119-136] досліджуються як концепції, так і механізми,

інструменти та ефекти впровадження міграційної політики держави на перебіг міграційних процесів у країні та на її територіях.

Можливості щодо зміни країни та місця проживання і праці, фактори, які привертають або відштовхують людей до міграції, включаючи ті реалії, які складаються в Україні в середовищі повномасштабної війни, умови на ринку праці та зміни в якості і структурі працездатного населення, складові якості життя та інші аспекти системно досліджені в різних публікаціях О. Махонюка, О. Мульської, Б. Мізюка, В. Зайченка [2,с.128-133;10,с.70-88], В. Геєця [3,с.7-22], Р. Лупака, Б. Мізюка, В. Зайченка та ін. [9,с.70-88], О. Рудковського [10,с.4-8] та ін. науковців.

Відповіді на питання щодо конкретних заходів та інструментів, яких слід вживати державним та регіональним органам влади для обмеження міграційної активності населення, зокрема тих його верств, які є найбільш важливими для збереження в країні найбільш критично необхідних фахівців, а також молоді, у значній мірі обґрунтовані та представлені в наукових працях Е. Лібанової [4,с.313-328], Б. Семака [5,с.64-71], Т. Васильціва, Р. Лупака, В. Волошина [6,с.32-51; 8,с.50-58], Н. Оматі [7,с.1281-1297] та ін.

Водночас, попри існування величезної чисельності результатів наукових досліджень про міграційні процеси та управління міграційною політикою, важливо зазначити, що питання регулювання міграції в умовах екстремальних викликів, таких як війна, залишаються мало вивченими науковою спільнотою.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення проблемних аспектів та формування стратегічної візі державної міграційної політики в умовах викликів війни та забезпечення курсу на європейську інтеграцію України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічна система України, хоча й зазнала значного деструктивного впливу в умовах повномасштабної війни, зберігає свою стійкість і продовжує функціонувати. Це, зрештою, позитивно, однак негативні наслідки створюють серйозні виклики та загрози для дальшого існування країни, її економічного розвитку, демографічної стабільності та соціально-гуманітарного відновлення. Країні не вистачає населення для збереження стабільності й демовідтворення, бракує якісних кадрів для функціонування регіональних економічних комплексів. Всі ці та інші труднощі стають все більш гострими і призводять до збільшення перешкод у внутрішньому виробництві, зростанні нестабільності на ринках та проблем з поділом праці. Багато українців продовжує шукати роботу за кордоном, що

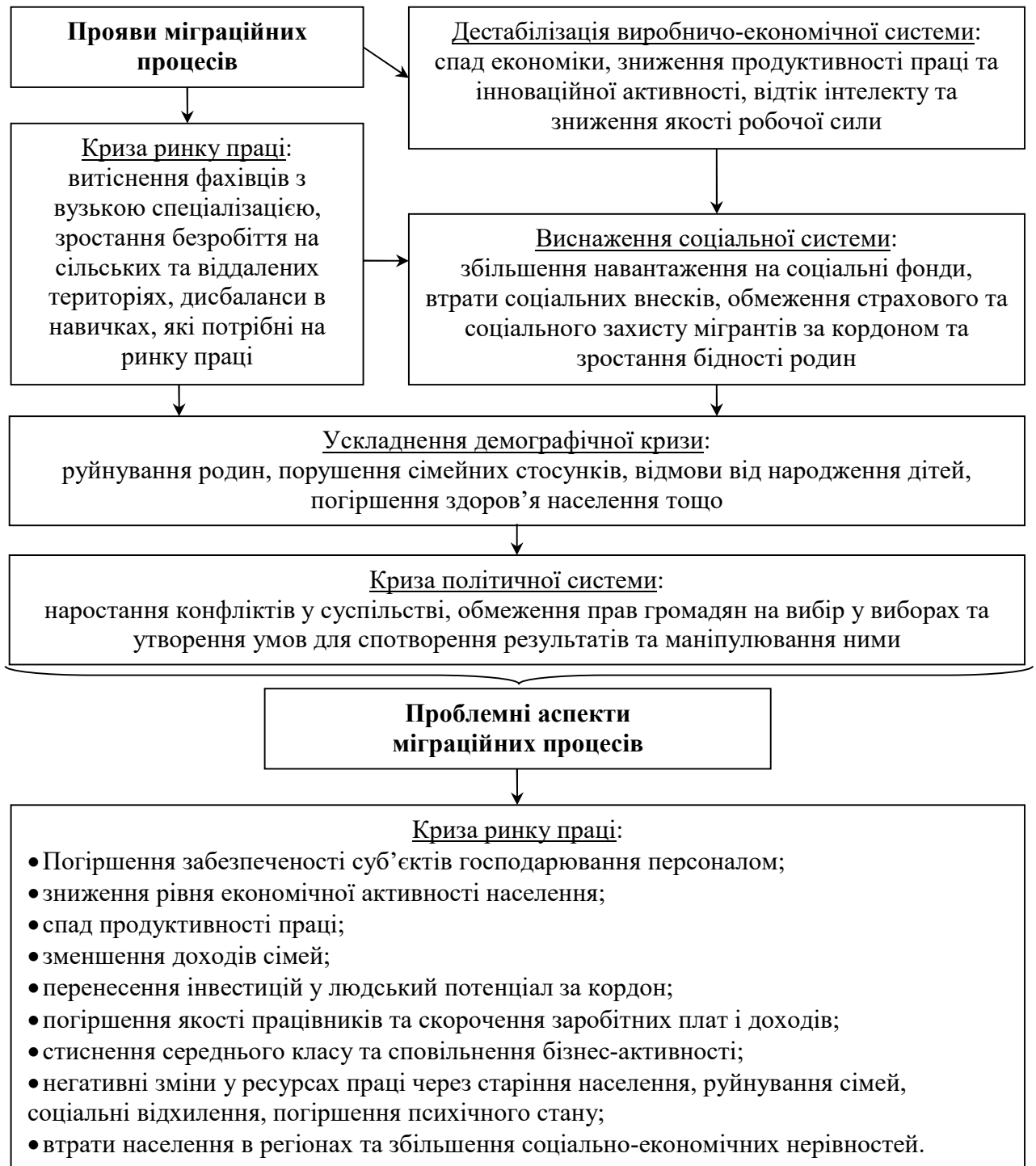
спричинює подальші втрати робочої сили та людського потенціалу, зокрема серед жінок, молоді та творчих особистостей.

На рис. 1 наведено найбільш актуальні проблемні аспекти щодо негативних наслідків масштабної міграції українського населення. Відтак, передусім ведемо мову про негативні наслідки активізації міграційних процесів у економічній площині. Зменшення чисельності населення та, що ще негативніше, – порушення структурних дисбалансів і втрата цілих прошарків, вікових й інших груп населення призводить до істотних дисбалансів у виробничо-господарській системі країни і її регіонів, територій та громад. У підсумку багато суб'єктів господарювання не в змозі задовольнити власні потреби у кадрах, відтак, змушені скорочувати обсяги виробництва. Погіршення кадрового забезпечення призводить до спаду головного параметру ефективності – продуктивності праці, а звідси – негативних наслідків у вигляді зниження всіх інших показників ефективності господарювання.

З іншого боку, це криза на ринку праці. Будь-які зміни в обсягах і в структурі працездатного населення, зайнятості та безробітних позначаються на ринку праці країни та її регіонів. Враховуючи, що Україну одномоментно покинула велика чисельність осіб працездатного віку, зокрема жінок та молоді, ці зміни обумовили деструктивні на регіональних і локальних ринках праці, породивши, по суті, парадоксальну ситуацію, коли незадоволеніми є як сторона попиту на працю, так і сторона пропозиції праці.

У підсумку негативні економічні наслідки, а також дестабілізаційні процеси на ринку праці закономірно розвинули та розширили соціальну кризу, призвели до так званого виснаження соціальної системи країни, коли все більша частина населення опинилася в категорії соціально вразливого і все це закономірно обумовило потребу в збільшенні соціальних видатків держави, регіонів та територіальних громад на підтримку внутрішньо переміщених осіб, а також фінансування цілого комплексу соціальних програм захисту населення в критично складних умовах та середовищі війни.

Цілковито логічним негативним наслідком для України в умовах повномасштабної війни стало й погіршення демографічної кризи, адже загибель на війні, мобілізація, міграція та тривале перебування одного чи кількох членів родини за кордоном закономірно призводить до погіршення відносин, розірвання шлюбів, зниження рівня народжуваності, а в підсумку – руйнування родин.

Рис. 1. Прояви (наслідки) та проблемні аспекти активізації міграційних процесів в Україні в умовах повномасштабної війни

Джерело: авторська розробка

Однак, слід також вести мову й про кризу політичної системи. Як відомо, Конституцією України заборонено проводити будь-які вибори під час воєнного стану, а це призводить до конфліктності в суспільстві, обмеження прав громадян на вибір, а також і до можливого маніпулювання ситуацією з виборами.

Всі зі вказаних складових забезпечили актуалізацію та поглиблення проблемних аспектів міграційних процесів, оголивши такі кризові явища

у соціально-економічній системі України, як погіршення громадсько-економічних показників через падіння рівня інтелектуального потенціалу населення, зниження активності на ринку праці, втрату продуктивності праці, скорочення доходів сімей, відтік інвестицій у людський капітал за кордон, погіршення якості працівників та зниження їхніх зарплат, скорочення середнього класу та сповільнення бізнес-активності, негативні наслідки від старіння населення, руйнування сімей, соціальні

асоціації, негативні впливи на психологічний стан тощо.

Відтак, у критично складній ситуації, що склалася, органам державного управління, зокрема центральної влади, слід формувати та реалізувати проактивнішу політику стримування подальшого розвитку міграційних процесів, а також повернення українців, які на зараз перебувають за кордоном. При тому, політика має мати селективний характер відповідно до різних груп населення, однак спрямовуватися на досягнення наступних 5-ти стратегічних пріоритетів (рис. 2).

По-перше, важливо поліпшити якість життя кожного громадянина країни. Державна політика повинна передбачати підтримку інтелектуального та духовного розвитку населення через реалізацію програм інтелектуального зростання, заохочення участі в культурних заходах, пошук і розвиток талановитих особистостей, підтримку інфраструктури відпочинку, підтримку наукових та художніх ініціатив, а також проведення заходів з розвитку людського потенціалу вітчизняного населення.

По-друге, це поліпшення якості життя сімей, провадження комплексної державної сімейної політики, яка сприятиме зміцненню сімейних цінностей, підтримці різних видів сімей і зменшенню ризику бідності для сімей з дітьми. Щоб досягти покращення якості життя сімей потрібно сприяти гнучкому працевлаштуванню, зокрема для поєднання сімейного життя та кар'єри, поліпшення доступу в сфері догляду за дітьми і підтримки інтеграції всіх верст та соціальних груп населення до ринку праці.

Третій аспект полягає в поліпшенні якості життя населення, що включає підтримку сімей з дітьми до їх повноліття, підвищення кваліфікації батьків у вирішенні кризових ситуацій, допомогу сім'ям у складних обставинах, зокрема військовим, та попередження негативних явищ у сімейних стосунках, таких як домашнє насильство та гендерна дискримінація.

На четвертому місці стоїть пріоритет покращення якості життя громадян через реалізацію заходів у сфері медицини, спрямованих на турботу про материнство та дитину, підготовку медичного персоналу для відповіді на задоволення визначених потреб, розширення програм охорони здоров'я для молодих жінок у період вагітності та після пологів, а також розробку й реалізацію заходів зі підтримки пар з проблемами з зачаттям, включаючи методи лікування безпліддя.

По-п'яте, це покращення житлового середовища для українців у їхній рідній країні. Для досягнення цієї стратегічної мети необхідно впровадити ефективні заходи екологічної та економічної політики для підтримки громадян та стимулювання їх повернення до України. Державна соціальна політика має бути спрямована на підтримку сімей з житлом та інтеграцію населення, яке переселилося, в громадах. Основною метою такої політики є створення суспільства, де населення є екологічно освіченим та має можливість для покращення свого повсякденне життя та оточуючого середовища.

Визначені вище ініціативи спрямовані на підтримку міжнародного співробітництва у сфері ухвалення й реалізації екологічних та інших рішень, орієнтованих на формування середовища з високим рівнем інклюзивності. Також вони мають на меті забезпечення доступу до сталої інфраструктури, сприяння дослідженням та інноваціям в екологічно чистих технологіях.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. На сучасному етапі функціонування і розвитку української соціально-економічної системи в умовах активних воєнних дій зростають виклики не лише у сфері економіки та національної безпеки, але й збереження українців у сенсі людського капіталу для функціонування країни, соціуму, суспільства – основ для збереження країни. Це ставить під загрозу успішне відновлення та збереження стійкості і незалежності нашої країни.

Отже, необхідно реалізувати більш активну та ефективну міграційну політику. Для вирішення проблем та підвищення ефективності міграційної політики важливо впровадити наступні заходи співпраці між державним, громадським та бізнес-секторами: удосконалення системи планування міграційної політики на різних рівнях та за різними функціонально-структурними напрямками; оптимізація організаційно-управлінської системи менеджменту в сфері регулювання міграційних процесів; впровадження моніторингу та аналітичної підтримки управління міграційними процесами; підтримка спільних міждержавних, освітніх, науково-дослідницьких і бізнес-проектів; стимулювання економічної активності в регіонах, а особливо на віддалених, сільських і депресивних територіях.

Щоб зменшити втрати людського потенціалу варто впроваджувати такі заходи державного регулювання, як обмеження значних міграційних втрат за допомогою соціально-економічних заходів, сприяння поверненню мігрантів, підтримка внутрішньої міграції. Додатково аргументуємо на тому, що важливо забезпечити стабільність у політиці, зростання економіки та відновлення, щоб поступово підвищувати рівень заробітної плати, поліпшувати умови працевлаштування і створювати сприятливе бізнес-середовище для збереження людських ресурсів у країні. Для успішної реалізації економічних реформ необхідно активно впроваджувати засоби інформаційної, освітньої й культурної діяльності, підвищувати патріотичні настрої серед молодих людей і забезпечувати громадян важливою публічною інформацією, зокрема пропагандистського характеру в частині критичної важливості залишатися на теренах України, працювати тут і реалізувати свій потенціал, забезпечувати зростання рівня народжуваності та виховувати дітей у душі патріотизму й любові до Рідного краю.

У сучасних умовах надзвичайно важливим є використання світового досвіду, зокрема європейського, у створенні та впровадженні ефективної соціальної, економічної та міграційної політики, спрямованої на створення оптимальних умов для збереження працездатного населення в країні.

Пріоритети державної політики	Цілі державної політики
<p>Пріоритет 1</p> <p>Покращення якості особистого життя населення</p>	<p><i>Завдання 1:</i> Підтримка розумового і духовного зростання, розвиток культурних та творчих здібностей, патріотичне виховання громадян.</p> <p><i>Завдання 2:</i> Підтримка громадян у галузі медицини, зміцнення психічного та фізичного здоров'я.</p> <p><i>Завдання 3:</i> Сприяння взаєморозумінню та гармонії в суспільстві через розвиток волонтерської діяльності</p>
<p>Пріоритет 2</p> <p>Покращення якості сімейного життя населення</p>	<p><i>Завдання 1:</i> Створення сприятливої атмосфери в сім'ї та збільшення кількості народжених дітей.</p> <p><i>Завдання 2:</i> Фокус на збільшення фінансової незалежності сімей.</p> <p><i>Завдання 3:</i> Підтримка сімей з дітьми та допомога у важких ситуаціях.</p> <p><i>Завдання 4:</i> Адаптація системи охорони здоров'я у сферах догляду за матір'ю та дитиною.</p>
<p>Пріоритет 3</p> <p>Покращення якості трудового життя населення</p>	<p><i>Завдання 1:</i> Створення комплексної системи працевлаштування випускників та стимулювання роботодавців до прийняття молодих працівників.</p> <p><i>Завдання 2:</i> Інтеграція на ринку праці, сприяння реалізації професійних здібностей населення.</p> <p><i>Завдання 3:</i> підтримка підприємців, заохочення до розвитку культури підприємництва.</p>
<p>Пріоритет 4</p> <p>Покращення якості суспільного життя населення</p>	<p><i>Завдання 1:</i> Зміцнення демократії та забезпечення рівного доступу населення до прав.</p> <p><i>Завдання 2:</i> Відбудова мирного та інклюзивного суспільства відповідно до чинних європейських стандартів та політики.</p> <p><i>Завдання 3:</i> Розвиток та модернізація соціальної політики на основі європейських стандартів.</p>
<p>Пріоритет 5</p> <p>Покращення середовища проживання населення</p>	<p><i>Завдання 1:</i> Підтримка неповних сімей та одиноких громадян шляхом забезпечення житлом.</p> <p><i>Завдання 2:</i> Інтеграція ВПО у місцеві громади, сприяння розвитку територій ризикованого проживання.</p> <p><i>Завдання 3:</i> Покращення можливостей у відстоюванні справедливості та права на чисте, якісне і стале довкілля.</p>

Рис. 2. Орієнтири та цілі державної політики стримування і регулювання міграційних процесів в Україні
Джерело: авторська розробка

Розробка пропозицій та рекомендацій щодо регулювання міграції, враховуючи проблеми збереження та розвитку людського потенціалу України, повинна відповідати стратегічним цілям державної міграційної політики до 2025 року. Однією з ключових проблем є еміграція висококваліфікованих фахівців та молоді, в тому числі через неповернення в Україну після навчання за кордоном, що стає все більш актуальним через політику інших країн, спрямовану на приваблення кваліфікованих іммігрантів та фахівців з-серед іноземних студентів (зокрема, Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини). Втрата таких категорій працівників негативно впливає на віковий та освітньо-кваліфікаційний склад робочої сили в Україні та гальмує економічний розвиток країни.

Ухвалення ефективних рішень у сфері державної політики щодо стримування міграційних втрат та збереження людського потенціалу для відновлення України після війни повинно базуватися на ретельному інформаційно-аналітичному дослідженні, зокрема на висновках моделювання та сценарного прогнозування. Для цього потрібно розробити належні методики для аналізу та оцінки впливу міграційних втрат українців на збереження людського потенціалу й стійкість України.

Подальші наукові дослідження в цій сфері актуально зосередити на обґрунтуванні методико-прикладних рішень зі формування дієвої системи інформаційно-аналітичного забезпечення державної міграційної політики в Україні в умовах критично гострої, особливо соціально-демографічної, нестабільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mulska O., Baranyak I. Formation of the forecasting model for Ukrainian-German migration system. *Economy and forecasting*. Vol. 2, 2019, pp. 119-136.
2. Махонюк О. В., Мульська О.П. Аналіз діяльності суб'єктів ринку міграційних послуг в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Збірник наукових праць*. Вип. №5 (133). 2018. С. 128-133.
3. Геєць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 7-22.
4. Libanova E. Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, 2019, 12(1), pp. 313-328. DOI: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19/
5. Семак Б. Б. Вплив пандемії COVID-19 на маркетинг туристичних destination. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2021. № 2. С. 64-71.
6. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. Вип. 2. С. 32-51.
7. Omata N. The Complexity of Refugees' Return Decision-Making in a Protracted Exile: Beyond

the Home-Coming Model and Durable Solutions. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39 (8), 2013, 1281-1297.

8. Vasylytsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M. Social Security of Ukraine and the EU: aspects of convergence and improvement of migration policy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. № 5 (4), P. 50-58.

9. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. Vol. 8 № 1. P. 70-88.

10. Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Rudkovskiy O. V. Directions and means of stimulating social responsibility of entrepreneurship in Ukraine. *Economy and state*. 2019. № 5. P. 4-8.

REFERENCES

1. Mulska, O. & Baranyak, I. (2019). Formation of the forecasting model for Ukrainian-German migration system. *Economy and forecasting*, no 2, pp. 119-136. <https://ideas.repec.org/a/eip/journal/y2019i2p119-136.html>.
2. Makhonyuk, O.V. & Mulska, O.P. (2018). Analiz diyal'nosti sub'yektiv rynku mihratsiynikh posluh v Ukrayini. [Analysis of the activity of the subjects of the migration services market in Ukraine]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Collection of scientific works*, no 5 (133), pp. 128-133. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepssp_2018_5_22.
3. Heyets', V.M. (2016). *Ekonomika Ukrayiny: klyuchovi problemy i perspektyvy* [Economy of Ukraine: key problems and prospects]. *Economy and Forecasting*, no 1, pp. 7-22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_3.
4. Libanova, E. (2019). Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, no 12(1), pp. 313- 328. DOI: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19.
5. Semak B. B. The impact of the COVID-19 pandemic on the marketing of tourist destinations. *Tourism and hospitality industry in Central and Eastern Europe*. 2021. no. 2. pp. 64-71.
6. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Voloshyn, V. I. (2021). Strategic imperatives of the state policy of countering hybrid threats and ensuring the economic security of Ukraine. *Economy of Ukraine*. Iss. 2. pp. 32-51.
7. Omata N. (2013). The Complexity of Refugees' Return Decision-Making in a Protracted Exile: Beyond the Home-Coming Model and Durable Solutions. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, no 39 (8), pp. 1281-1297. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.778149>.
8. Vasylytsiv, T., Lupak, R., Kunytska-Iliash, M. (2019). Social Security of Ukraine and the EU: aspects of convergence and improvement of migration policy. *Baltic Journal of Economic Studies*. no. 5 (4), pp. 50-58.
9. Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kunytska-Iliash, M., Vasylytsiv, T. (2022). Migration

processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. Vol. 8 № 1. pp. 70-88.

10. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Rudkovskyi, O. V. (2019). Directions and means of stimulating

social responsibility of entrepreneurship in Ukraine. *Economy and state*. no. 5. pp. 4-8.

Стаття надійшла до редакції 28 травня 2024 року